

(29 ve 30 Nisan - 1 ve 2 Mayıs 2014 tarihlerinde
Milliyet Gazetesi'nde yayımlanmıştır)

Çok Partili Dönemde Seçimler ve Seçim Sistemleri

Erol TUNCER

Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı (TESAV) Başkanı

Seçim Yasalarının Önemi

Demokratik sistem, seçim yasalarının da içinde bulunduğu üç temel ayak üzerine oturmaktadır: Anayasa / Seçim Yasası / Siyasî Partiler Sistemi.

Demokrasilerde seçim yasalarının önemi ve siyasal sistem üzerindeki etkileri her türlü tartışmanın ötesindedir. Anayasayı ve yasaları yapacak ya da değiştirecek çoğunlukların bileşimi bu yasalarla belirlenmektedir. Bu açıdan seçim yasalarının anayasalar kadar önem taşıdığı söylenebilir.

Ülkeyi kimlerin yöneteceğini de belirleyen seçim yasaları, ülkedeki siyasal partiler sistemini ve hükûmetlerin oluşum biçimlerini de etkilemektedir. Uygulanan seçim sistemi bazı hallerde seçmenlerin parti tercihleri üzerinde de yönlendirici etki yapabilmektedir.

Seçim Yasalarından Beklenen

Seçim yasalarından, bir yandan toplumun eğilimlerini yasama meclislerine yansıtması bir yandan da ülkeyi yönetecek hükûmetlerin kurulmasına olanak vermesi beklenmektedir.

Seçim sistemlerini bu işlevleri açısından belirleyen iki temel özellik, *Temsilde Adalet* ve *Yönetimde İstikrar* ilkeleridir. Seçim sistemleri belirlenirken bu ilkelerden birisine öncelik verildiği ya da iki ilke arasında bir denge kurulmaya çalışıldığı görülmektedir.

Seçim sistemlerini birbirinden ayıran özellikleri, bu ilkelere verdikleri öncelik ve ağırlıktır.

Temsilde Adalet ilkesi, seçmen eğilimlerinin olabildiğince adaletli bir biçimde yasama meclislerine yansıtılmasını gözetir. *Yönetimde İstikrar* ilkesi ise –büyük partilere avantaj sağlayarak– istikrarlı hükûmetlerin kurulmasını kolaylaştırmayı amaçlar.

Özellikleri gereği, bir seçim sisteminde bu öğelerden birisi öne çıktığında diğeri ikinci planda kalmaktadır. Anayasamızın 67. maddesi, seçim yasalarında temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerinin bağdaştırılmasını öngörüyorsa da, bir sistemde bu dengenin sağlanması kolay değildir.

Temsilde adalet ilkesine öncelik veren sistemler *Nispî Temsil*, yönetimde istikrar ilkesini öne çıkaran sistem ise *Çoğunluk Sistemleri*'dir. Nispî sistem, partilerin güçleri oranında parlamentoda temsiline olanak sağlamayı esas alır. Çoğunluk sisteminde ise en çok oyu alan parti, o seçim çevresindeki temsilciliklerin tümünü kazanmaktadır.

Aşkın – Eksik Temsil

Hiçbir seçim sistemi –temsilde adaleti öne çıkaran sistemler dahil– seçimlerde kullanılan oyları yasama meclislerine aynı oranda yansıtmaz.

Kimi partiler aldıkları oy oranlarının üzerinde, kimi partiler ise oy oranlarının altında temsil oranlarına sahip olur, kimi partiler de –aldıkları oy yeterli olmadığından– hiç temsilci çıkaramaz. Çıkarılan temsilci oranı oy oranından büyük olduğunda *aşkın temsil*, küçük olduğunda ise *eksik temsil* söz konusudur.

Aşkın ya da eksik temsil oranları, temsilde adalete öncelik veren sistemlerde daha küçüktür. Çoğunluğa prim veren yönetimde istikrar ilkesi öne çıktıkça bu farklar büyümektedir.

ÜLKEMİZDE UYGULANMIŞ OLAN SEÇİM SİSTEMLERİ

Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde yapılmış olan seçimlerin tümünde, Cumhuriyet döneminde ise 1943 seçimlerine kadar iki dereceli seçim sistemi uygulanmıştır.

Bu sistemde, kendisine *müntehib-i evvel (ön seçmen)* denilen seçmenler, *müntehib-i sani* olarak adlandırılan ikinci seçmenleri seçmekte, milletvekilleri bu ikinci seçmenler tarafından seçilmekteydi.

Çok partili dönemde yapılan ilk seçimler öncesinde çıkarılan 5 Haziran 1946 tarihli ve 4320 sayılı yasa ile ikinci seçmen uygulamasına son verilmiş; tek dereceli seçim sistemine geçilmiştir.

Demokratik koşullarda serbest seçimlerin yapılmasına olanak sağlayan ilk milletvekili seçim yasası ise 16 Şubat 1950'de çıkarılmıştır. Bu yasa –bir önceki 4320 sayılı yasada olduğu gibi– seçimlerin *Liste Usulü Çoğunluk* sistemiyle yapılmasını öngörmekteydi.

Doğurduğu adaletsiz sonuçların siyasal yaşamda yol açtığı tepkiler nedeniyle, çoğunluk sistemi 1961 yılından itibaren terk edilerek nispi temsil sistemine geçilmiştir. O tarihten bu yana, ülkemizde *Nispi Sistemin* değişik biçimleri uygulanmaktadır.

1950'den günümüze kadar yapılmış olan 16 milletvekili seçiminde uygulanmış olan seçim yasalarının tarih ve sayıları ile bunların uygulandığı seçimlerin tarihleri aşağıda görülebilir.

Seçim Yasaları	Uygulandığı Seçimler
16 Şubat 1950 / 5545 sayılı yasa	1950, 1954, 1957
25 Mayıs 1961 / 306 sayılı yasa	1961, 1965, 1969, 1973, 1977
10 Haziran 1983 / 2839 sayılı yasa	1983, 1987, 1991, 1995, 1999, 2002, 2007, 2011

Bu üç temel yasada çok sayıda değişiklik yapılmıştır. Bunlardan bir bölümü ayrıntılara ilişkin düzenlemelerdir. Bir bölümü ise seçim sistemlerini doğrudan etkileyen

değişikliklerdir. Seçim sistemini doğrudan etkileyen değişiklikler sonucunda, ülkemizde, temsilde adalet ile yönetimde istikrar uçları arasındaki geniş yelpazede yer alan 7 ayrı seçim sistemi uygulanmıştır.

Çoğunluk ve Nispî Temsil Sistemleri

Çoğunluk sistemi yönetimde istikrar boyutunu öne çıkaran sistemlerdir. Sistem *Tek Adlı Çoğunluk (Dar Bölge)* ya da *Liste Usulü Çoğunluk* olarak uygulanmaktadır.

Nispî temsil uygulamaları ise seçim sisteminin temsilde adalet boyutunu öne çıkarmaktadır. Bu sisteme bir ölçüde yönetimde istikrar boyutunu katmak üzere çeşitli baraj uygulamalarına da yer verilmiştir.

Çoğunluk Sistemi

1946, 1950, 1954 ve 1957 seçimlerinde uygulanmış olan çoğunluk sistemleri, milletvekillerinin ya birer milletvekili çıkaran seçim çevrelerinde seçilmelerine ya da birden çok milletvekilinin aynı çevreden seçilmelerine göre *Tek Adlı* veya *Çok Adlı Seçim Sistemleri* olmak üzere ikiye ayrılır. Yaygın terimlerle bu sistemlere *Dar Bölgeli* ya da *Geniş Bölgeli Seçim Sistemleri* de denilmektedir. Geniş bölgeli seçim sisteminde seçmene bir aday listesi sunulduğu için; bu sistem, *Liste Usulü Çoğunluk Sistemi* olarak da adlandırılmaktadır.

Bir seçim çevresindeki milletvekilliklerinin tümü en fazla oy alan parti tarafından kazanılmakta, diğer partiler milletvekili çıkaramamaktadır.

Liste Usulü Çoğunluk, yönetimde istikrar ilkesini en çok öne çıkaran sistemdir. Birinci sırayı alan partilere büyük avantaj sağlayan sistem; bir partinin tek başına Meclis çoğunluğunu sağlayabilmesini, böylece tek parti çoğunluğuna dayalı hükûmetlerin kurulmasını kolaylaştırmaktadır. Sistemin sağladığı yararlarından birisi de seçmenlerin değişik partilerin adayları arasından tercih yapabilmesi, bir başka söyleyişle, partilerin sunduğu adaylarla bağımsız adaylardan oluşan karma listeler düzenleyebilmesidir. Ancak temsilde adalet boyutunun fazlaca ihmal edilmiş olması, bu sistemin temel sakıncası olarak ortaya çıkmaktadır. Sistem toplumdaki değişik görüşlerin Meclise yansımalarını zorlaştırmakta, özellikle küçük partilerin tepkisini çekmektedir.

Çoğunluk uygulaması, partilerin Meclislerde temsili açısından yarattığı büyük adaletsizlikler nedeniyle ülkede siyasal gerilimin yükselmesine ve yeni seçim sistemi arayışlarına yol açmıştır. 1950-1960 dönemi, bu konuda yoğun tartışmaların yaşandığı ve ülkede *Nispî Temsil Sistemine* yönelik isteklerin yaygınlaştığı bir dönem olmuştur.

Çoğunluk sistemi 1960 sonrasında terk edilerek *Nispî Temsil Sistemine* geçilmiştir.

Nispî Temsil Sistemi

1960 sonrasında yapılan bütün seçimlerde *Nispî Temsil Sisteminin* değişik biçimleri uygulanmıştır. *Nispî Temsil Sistemi*; siyasî partilerin, güçleri oranında Meclislerde temsiline olanak vermekte, bu niteliğiyle temsilde adalet boyutunu öne çıkarmaktadır. Bu sistem TBMM'ye giren siyasî parti sayısının artmasına da yol açmaktadır.

Sistemin sakıncası, oyların çok sayıda parti arasında dağılması halinde, Mecliste istikrarlı hükûmetler kuracak çoğunlukların oluşmasını zorlaştırmasıdır. Sistemin bir başka sakıncası da seçmenlerin değişik partilerin adaylarından oluşan karma listeler yapamamasıdır. Yararı ise toplumdaki değişik görüşlerin Parlamente'ye yansımaya olanak vermesi nedeniyle, siyasal ve toplumsal gerilimin düşürülmesini sağlamasıdır.

Ülkemizde *Nispî Temsil Sisteminin* kabulü ile birlikte, sistemin *d'Hondt* uygulaması tercih edilmiştir. Sistem ülkemizde, hem *Barajsız* hem de *Barajlı* olarak uygulanmıştır.

Siyasi Partilerin ve Bağımsızların Çıkaracakları Milletvekili Sayısının Hesabı

Partilerin ya da bağımsızların çıkaracakları milletvekili sayısının, *d'Hondt* sistemine göre hesaplanma biçimi seçim kanunlarımızda yer almıştır.

- 1961'de kabul edilen 306 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu'nun 32. maddesi bu usulün uygulanma biçimini tanımlamaktadır. 32. maddenin 1. ve 2. fıkrası aşağıya alınmıştır: "*Siyasi partilerin ve bağımsız adayların elde ettikleri milletvekilliği sayısı, aşağıdaki şekilde hesaplanır: Seçime katılmış olan siyasî partilerin ve bağımsız adayların adları alt alta ve aldıkları muteber (geçerli) oy*

sayıları da hizalarına yazılır. Bu rakamlar, önce bire, sonra ikiye, sonra üçe... ilâ, o çevrenin çıkaracağı milletvekili sayısına ulaşıncaya kadar bölünür. Elde edilen paylar, parti ayırımı yapılmaksızın en büyükten en küçüğe doğru sıralanır. Milletvekillikleri, bu payların sahibi olan partilere ve bağımsız adaylara, rakamların büyüklük sırasına göre tahsis olunur.”

- 1983’te çıkarılmış olan 2839 sayılı Milletvekili Kanunu’nun 34. maddesi de aynı tanımı içermektedir.

Seçim Barajları

Nispâ Temsil sistemiyle birlikte *Baraj Uygulamaları* da siyasal yaşamımıza girmiştir. Baraj uygulamalarına, temsilde adalet ilkesini öne çıkaran *Nispâ Temsil Sistemine* bir ölçüde yönetimde istikrar unsurunu da katabilmek amacıyla başvurulmaktadır. Barajların, seçim çevrelerinde ya da ülke düzeyinde uygulanması söz konusudur. Seçim çevrelerinde uygulanan barajlar *Seçim Çevresi Barajı*, ülke düzeyinde uygulanan baraj da *Ülke Barajı* olarak adlandırılmaktadır.

Seçim Çevresi Barajı

Bir seçim çevresindeki geçerli oyların o seçim çevresinden çıkarılacak olan milletvekili sayısına bölünmesiyle elde edilen sayı, *Seçim Çevresi Barajı* olarak tanımlanmaktadır. Bu sayıdan az oy alan, bir başka söyleyişle, *Seçim Çevresi Barajının* altında kalan siyasî partiler o çevrede milletvekili çıkaramamakta; milletvekillikleri, seçim çevresi barajını aşan partiler arasında bölüşülmektedir.

Seçim çevresi barajının nasıl uygulanacağı, 306 sayılı Kanunun 32. maddesinin 4. fıkrasında gösterilmektedir. *“Bir seçim çevresinde kullanılan muteber (geçerli) oy pusulaları toplamının, o çevreden çıkacak milletvekili sayısına bölünmesiyle elde edilecek sayıdan az oy alan siyasî partilere veya bağımsız adaylara milletvekilliği tahsis edilemez.”* Aynı hüküm 1983’te çıkarılan 2839 sayılı Kanunun 34. maddesinde de yer almaktadır.

Kontenjan adaylığı uygulamasıyla birlikte bu maddede değişiklik yapılmış ve *“Geçerli oyların, milletvekili sayısının bir eksiğine bölüneceği”* belirtilmiştir.

Seçim çevresi barajının oranı, o seçim çevresinden çıkarılacak milletvekili sayısına göre değişmekte, 2 milletvekili çıkaran çevrelerde bu oran % 50'ye ulaşmaktadır.

Ülke Barajı

Bu uygulamada siyasî parti adaylarının Meclise girebilmeleri için, o partinin ülke düzeyindeki oy oranının, kanunlarla belirlenmiş olan ve *Ülke Barajı* olarak tanımlanmış olan oranı aşması gerekmektedir.

Ülke barajına ilk kez, 1983'te kabul edilen 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nda yer verilmiştir. Kanunun 33. maddesinin 1. fıkrası, "*Genel seçimlerde ülke genelinde, ara seçimlerde seçim yapılan çevrelerin tümünde, geçerli oyların % 10'unu geçmeyen partiler milletvekili çıkaramazlar.*" biçiminde düzenlenmiştir.

Maddede, 1987 yılında bir değişiklik yapılmış ve 1. fıkraya aşağıdaki hüküm eklenmiştir.

"Bir siyasî parti listesinde yer almış bağımsız adayların seçilebilmesi de, listesinde yer aldığı siyasî partinin ülke genelinde ve ara seçimlerde seçim yapılan çevrelerin tümünde % 10'luk barajı aşmasıyla mümkündür."

% 10 oranındaki ülke barajı, 1983 yılından günümüze kadar yapılmış olan Milletvekili Genel Seçimlerinin tümünde uygulanmıştır.

1960 sonrasında yürürlüğe konulan *Nispâ Temsil Sisteminin*, bugüne kadar 6 değişik biçimi uygulanmıştır. Bu usuller, uygulandıkları seçimlerin tarihlerine göre Tablo'da sıralanmıştır.

Nispî Temsil Sisteminin Ülkemizde Uygulanan Biçimleri (*)

Barajsız Sistemler	Barajlı Sistemler
Millî Bakiye (1965)	Çevre Barajlı d'Hondt (1961)
Barajsız d'Hondt (1969,1973,1977)	Çifte Barajlı d'Hondt (1983)
	Çifte Barajlı d'Hondt + Kontenjan (1987, 1991)
	Ülke Barajlı d'Hondt (1995, 1999, 2002)

(*) Parantez içinde, sistemlerin uygulandığı seçimlerin tarihleri verilmiştir.

Millî Bakiye Sistemi: Temsilde adalet unsurunu en çok öne çıkaran Millî Bakiye sistemi; partilerin, seçim çevrelerinde milletvekillerinin dağılımı sırasında hesaba katılmayan artık oylarının ulusal ölçekte değerlendirilmesini esas almaktadır. Küçük partileri en çok gözeten bu sistemin uygulandığı 1965 seçimlerinde Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) % 2,2, Türkiye İşçi Partisi (TİP) % 3,0, Yeni Türkiye Partisi (YTP) % 3,7 oranındaki oylarıyla sırasıyla 11, 15 ve 19 milletvekili çıkarabilmişlerdir. Bu üç partinin il seçim çevrelerinden çıkardığı milletvekili sayısı 4, millî seçim çevresinden seçilenlerin sayısı ise 40 olmuştur.

1965 Seçimlerinde Siyasi Partilerin ve Bağımsızların İl Seçim Çevreleriyle Millî Seçim Çevresinde Kazandıkları Milletvekili

	İl Seçim Çevresi	Millî Seçim Çevresi	Toplam
Adalet Partisi	204	36	240
Cumhuriyet Halk Partisi	102	32	134
Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi	-	11	11
Millet Partisi	6	25	31
Türkiye İşçi Partisi	2	13	15

Yeni Türkiye Partisi	3	16	19
Toplam	317	133	450

Barajsız d'Hondt Sistemi: Bir seçim çevresinde seçime katılan partiler, herhangi bir sınırlamaya tabi olmaksızın, milletvekili hesabına dahil edilmektedir. Temsilde adaleti öne çıkarma açısından *Millî Bakiye* sisteminden sonra gelmektedir.

Çevre Barajlı d'Hondt Sistemi: Çevre barajının altında kalan partilere milletvekili tahsis edilmemekte, milletvekillikleri, çevre barajını aşan partiler arasında bölüşülmektedir. Bu uygulama küçük partilerin aleyhine işlemektedir.

Çifte Barajlı d'Hondt Sistemi: Bu sistemde hem çevre hem de ülke barajı uygulanmaktadır. Ülke barajı % 10 olarak belirlenmiştir. Yani ülke çapında kullanılan geçerli oyların % 10'undan az oy alan siyasî partiler milletvekili çıkaramamaktadır. Ülkemizde dünyanın en yüksek seçim barajı uygulanmaktadır. Bizden sonraki sırayı ise % 7 oranındaki ülke barajıyla Rusya almaktadır.

Çifte Barajlı d'Hondt Sistemi olarak adlandırılmakta olan bu uygulamaya göre siyasî parti adaylarının Meclise girebilmeleri için, o partinin öncelikle ülke düzeyindeki oy oranının % 10'u geçmesi gerekmektedir. Ülke barajını geçen partilerin adaylarının, yukarıda belirtildiği gibi, ayrıca seçim çevrelerinde uygulanan *Çevre Barajını* geçmeleri de şart koşulmuştur.

Çifte Barajlı d'Hondt + Kontenjan Sistemi: 1986 yılında seçim kanununda yapılan değişiklikle, 6 ve daha fazla milletvekili çıkaracak seçim çevrelerinde siyasî partilerin birer kontenjan adayı göstermeleri usulü getirilmiştir. Bu seçim çevrelerinde en yüksek oyu alan siyasî partinin kontenjan adayı milletvekili seçilmektedir. *Nispî temsile* çoğunluk etkisini katmakta olan bu uygulama, büyük partilere avantaj sağlamaktadır. Anavatan Partisi, 1987 seçimlerinde uygulanan bu sistemle % 36,3 oranındaki oyu ile TBMM'de 64,9 oranında sandalyeye sahip olmuştur.

Ülke Barajlı d'Hondt Sistemi: Bu sistemde yalnızca % 10 ülke barajı uygulanmaktadır.

Temsilde Adalet / Yönetimde İstikrar İlkelerine Göre Sıralama

Ülkemizde uygulanmış olan seçim sistemleri, *Temsilde Adaleti* en çok gözetilen sistemden *Yönetimde İstikrarı* öne çıkaran sistemlere doğru şöyle sıralanmaktadır: *Millî Bakiye / Barajsız d'Hondt / Çevre Barajlı d'Hondt / Ülke Barajlı d'Hondt / Çifte Barajlı d'Hondt / Çifte Barajlı d'Hondt + Kontenjan / Çoğunluk Sistemi*.

1950'den günümüze kadar uygulanmış olan seçim sistemleri ve uygulandıkları seçimler Tablo'da görülmektedir.

Osmanlı Döneminden Günümüze Kadar Uygulanmış Olan Seçim Sistemleri	
Seçim Sistemleri	Uygulandığı Seçimler
ÖZEL SEÇİM YÖNTEMLERİ (*)	1877/ 1. Devre, 1877 / 2. Devre Mebus Seçimleri / 1920 Mebus Seçimleri
İKİ DERECELİ SİSTEMLER	1908, 1912, 1914, 1918, 1923, 1927, 1931, 1935, 1939, 1943 Mebus Seçimleri
TEK DERECELİ SİSTEMLER	
Çoğunluk Sistemi	
Liste Usulü Çoğunluk	1946, 1950, 1954, 1957 Milletvekili Seçimleri / 1961 Cumhuriyet Senatosu Seçimleri
Nispi Temsil Sistemi	
Çevre Barajlı d'Hondt	1961 Milletvekili / 1964 C. Senatosu Seçimleri
Millî Bakiye	1965 Milletvekili / 1966 C. Senatosu Seçimleri
Barajsız d'Hondt	1969, 1973, 1977 Milletvekili Seçimleri 1968, 1973, 1975, 1977, 1979 C. Senatosu
Çifte Barajlı d'Hondt	1983 Milletvekili Seçimleri
Çifte Barajlı d'Hondt + Kontenjan	1987, 1991 Milletvekili Seçimleri

Ülke Barajlı d'Hondt

1995, 1999, 2002, 2007, 2011
Milletvekili Seçimleri

Görüldüğü gibi çok partili dönemde 7 ayrı seçim sistemi uygulanmış; ülkemiz bu açıdan adeta bir laboratuvara dönüşmüştür. Bu zengin deneyime karşın ülkede seçim sistemi arayışları henüz sonuçlanmamıştır.

Gördüğümüz kadarıyla ülkemizde henüz denenmemiş iki sistem kalmıştır: *Dar bölge uygulaması ve iki turlu sistemler.*

SEÇİM SİSTEMİ ARAYIŞLARININ TEMELİNDEKİ NEDENLER

Siyasî Partilerin Seçim Şanslarını Arttırma Girişimleri

Mecliste çoğunluğu elinde bulunduran partiler –fırsat buldukça– mevcut seçim yasalarında kendi çıkarlarını kollayan düzenlemeleri yapmaktan geri kalmamışlardır. Bu örnekleri şöyle sıralayabiliriz:

- 1950 seçimleri öncesinde iktidar partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi ile Anamuhalefet Partisi durumundaki Demokrat Parti *Liste Usulü Çoğunluk* sisteminde uzlaşmışlar, TBMM'deki küçük parti olan Millet Partisi'nin *Nispî Temsil* önerilerini dikkate almamışlardır. Çünkü her iki parti de seçimi kazanacağına, böylece çoğunluk sisteminin avantajlarından kendisinin yararlanacağına inanmaktaydı. Seçimi kaybeden CHP, % 39,4 oy oranına karşılık ancak % 14,2 oranında milletvekili çıkarınca fikir değiştirdi ve nispî temsil sistemini savunmaya başladı ve 1960 yılına kadar bu düşüncede kaldı.
- 1961 yılında Kurucu Meclisin Temsilciler Meclisi kanadında oy egemenliğine sahip olan CHP, Millet Meclisi seçimlerinde *Nispî Temsil* sistemini kabul etmekle birlikte Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde –kendisine yarayacağına inandığı– çoğunluk sistemini kabul ettirdi. Seçimde beklediği sonuçları alamayınca Senato seçimlerinde de nispî temsil uygulamasının gerekli olduğunu savundu ve bu yöndeki değişikliğe öncülük etti.

- 1965 seçimlerine doğru Adalet Partisi'nin güçlenmekte olduğunu gören CHP, AP'nin önünü kesebilmek amacıyla, temsilde adaleti en çok sağlayan *Millî Bakiye* sistemini kabul ettirdi, ancak AP'nin tek başına iktidar olmasını engelleyemedi.
- 1987 seçimleri öncesinde Başbakan Turgut Özal, düşmekte olan oy oranlarıyla da tek başına iktidar olmasını sağlayacak bir seçim kanunu değişikliği getirerek *Çifte Barajlı d'Hondt* sistemine *Kontenjan* uygulamasını ekledi. ANAP, bu sayede % 36,3 oy oranıyla, Mecliste % 64,9 oranında milletvekilliği kazanmış oldu.
- Halen bu tür davranışların yeni bir örneğini yaşamaktayız. İktidar Partisi, TBMM'deki çoğunluğuna dayanarak Seçim Kanunu'nda yeni değişiklikleri hayata geçirmek üzeredir. Buradaki amaç, Anayasayı değiştirecek çoğunluğu yakalayarak, Başkanlık sistemini getirebilmektedir.

Geçmiş Dönemlere Tepki Olarak Getirilen Sistemler

Askerî müdahaleler sonrasında yapılan düzenlemelerde, geçmiş dönemdeki uygulama sonuçlarına karşı duyulan tepkiler yönlendirici olmuştur.

- 1950-1960 arasında uygulanan çoğunluk sisteminde, parti oylarının parlamentoya yansımada ortaya çıkan ve kamu vicdanında rahatsızlık yaratan adaletsizlikler, siyasal gerilimin artmasına yol açan bir etken olmuştur.

O nedenle, 1960 sonrasında çoğunluk sistemi terk edilerek *Nispî Temsil* sistemine geçilmiş ve günümüze kadar bu sistemin değişik biçimleri denenmiştir.

- 1970-1980 arasında, yaşanan koalisyonlar dönemine tepki olarak yönetimde istikrar arayışları yeniden öne çıkmış ve 1980 sonrasında, bu amaçla, *Çifte Barajlı d'Hondt Sistemi* yürürlüğe konmuştur. % 10 oranındaki ülke barajı ile çeşitli oranlardaki seçim çevresi barajlarını içeren bu sistem –büyük partilere avantaj tanımak suretiyle– yönetimde istikrar ilkesini gerçekleştirmeyi amaçlamıştır.

Anayasa Mahkemesi Kararlarıyla Gerçekleşen Sistemler

- 1968'de çıkarılan bir Kanun'la 32. madde yeniden düzenlenmiş ve *Millî Bakiye Sistemi* yürürlükten kaldırılarak *Çevre Barajlı d'Hondt* sistemine dönülmüştür. Ancak yeniden düzenlenmiş olan 32. maddenin, *Çevre Barajlı d'Hondt*

uygulamasını getiren son iki fıkrası (4. ve 5. fıkraları), Türkiye İşçi Partisi Millet Meclisi Grubunun başvurusu üzerine, Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir. Anayasa Mahkemesi kararının bir sonucu olarak, *Barajsız d'Hondt* uygulamasına geçilmiştir. 1969, 1973 ve 1977 seçimlerinde *Barajsız d'Hondt Sistemi* uygulanmıştır.

- 27 Ekim 1995 tarih ve 4125 sayılı Kanunla, 2839 sayılı Kanununun 34. maddesinde değişiklik yapılmıştır. Yapılan değişikliğe göre, çevre barajları kanunun ilk şeklinde olduğu gibi, geçerli oyların o çevredeki milletvekili sayısına bölünmesiyle hesaplanıyor, ancak bu oranın % 25'i geçemeyeceği kabul ediliyordu. Ancak bu Kanun, TBMM üyeleri Ankara milletvekili Mümtaz Soysal, Zonguldak milletvekili Bülent Ecevit ve 91 milletvekili tarafından yapılan başvuru üzerine Anayasa Mahkemesi'nce iptal edilmiştir.

4125 sayılı Kanunun ilgili hükmünün Anayasa Mahkemesi'nce iptal edilmesi üzerine çıkarılan 23 Kasım 1995 tarih ve 4138 sayılı Kanunla, 34. madde yeniden düzenlenmiş, seçim çevrelerinin tümü için % 10 baraj uygulaması getirilmiştir. Ancak kanunun bu hükmü de Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in yaptığı başvuru üzerine, Anayasa Mahkemesi'nce iptal edilmiştir. Anayasa Mahkemesi'nin bu kararı sonucunda çevre barajları kaldırılmış olduğu için, *Ülke Barajlı d'Hondt* sistemine geçilmiştir. 1995-2011 arasında yapılan milletvekili seçimlerinde % 10 *Ülke Barajlı Sistem* uygulanmıştır.

SEÇİM SİSTEMİNİN ETKİLERİ / YANSIMALARI

Seçim sistemleri seçmenin oy verme davranışlarını, siyasî partiler sistemini, hükûmetlerin kuruluş biçimlerini, seçmen oylarının Parlamentoda temsil edilebilme oranlarını etkilemektedir. Şimdi sırasıyla bu etkileri inceleyelim.

Seçim Sistemleri Seçmenin Oy Verme Davranışını Etkileyebiliyor

Bizdeki gibi yüksek düzeyli barajları aşma şansı olmayan partilerin yandaşları – oylarını değerlendirebilmek için– barajı aşma şansı olan partilerden kendi görüşlerine yakın saydıklarına oy vermek zorunda kalmaktadır. Bu da baraj altında kalmış olan partilerin büyümesini engellemektedir.

Seçim Sistemi TBMM Dışında Kalan Oy Oranlarını Etkileyebiliyor

Seçime Girdikleri Halde Mecliste Temsil Edilemeyen Partilerin Oy Oranları Toplamı					
Seçim Yılı	Seçim Sistemi	Topl. (%)	Seçim Yılı	Seçim Sistemi	Topl. (%)
1950	Liste Usulü Çoğunluk	-	1983	Çifte Barajlı d'Hondt	-
1954	Liste Usulü Çoğunluk	0,6	1987	Çifte Barajlı d'Hondt	19,4
1957	Liste Usulü Çoğunluk	-	1991	Çifte Barajlı d'Hondt	0,4
1961	Çevre Barajlı d'Hondt	-	1995	Ülke Barajlı d'Hondt	14,0
1965	Millî Bakiye	-	1999	Ülke Barajlı d'Hondt	18,3
1969	Barajsız d'Hondt	-	2002	Ülke Barajlı d'Hondt	45,3
1973	Barajsız d'Hondt	0,6	2007	Ülke Barajlı d'Hondt	13,0
1977	Barajsız d'Hondt	0,5	2011	Ülke Barajlı d'Hondt	5,5

- 1950, 1957, 1961, 1965, 1969 ve 1983'te seçime katılan partilerin tümü Meclise girmiştir.
- 1954, 1973, 1977 ve 1991 seçimlerinde, Parlamentoda temsil edilemeyen oy oranlarının % 1'in altında kaldığı görülmektedir.
- Meclis dışında kalan oyların yüksek olduğu seçimler, % 10'luk ülke barajının uygulandığı döneme rastlamaktadır. Görüldüğü gibi 1987, 1995, 1999 seçimlerinde Parlamentoda temsil edilemeyen oyların oranı % 15-20 gibi yüksek düzeylere tırmanmaktadır. 2002 seçimlerinde ise bu oran % 45'in üzerine çıkmış; hemen hemen iki seçmenden birinin oyu Parlamento dışında kalmıştır.

Seçim Sistemi Siyasî Partiler Sistemini Etkiliyor

Liste Usulü Çoğunluk ve Ülke Barajlı Sistemler ülkeyi iki partili sisteme doğru götürüyor, *Barajsız Sistemlerde* ise TBMM'ye giren parti sayısı artıyor.

Seçim Tarihleri	Seçim Sistemi	Meclise Giren Parti
1950, 1954, 1957	Liste Usulü Çoğunluk	3 – 3 - 4 Parti
1961	Çevre Barajlı d'Hondt	4 Parti (*)
1965	Millî Bakiye	6 Parti
1969, 1973, 1977	Barajsız d'hondt	8 – 7 – 6 Parti
1983	Çifte Barajlı d'Hondt	3 Parti (*)
1987	Çifte Barajlı d'Hondt + Kontenjan	3 Parti
1991	Çifte Barajlı d'Hondt + Kontenjan	5 Parti
1995, 1999	% 10 Ülke Barajlı d'Hondt	5 - 5 Parti
2002	% 10 Ülke Barajlı d'Hondt	2 Parti
2007, 2011	% 10 Ülke Barajlı d'Hondt	3 – 3 Parti

(*) Askeri müdahaleler sonrasında yapılan seçimler.

- Çoğunluk sisteminin uygulandığı dönemde, (1946-1960) seçimlere katılan ve Parlamento'ya giren parti sayısı 3 ile 4 arasında kalmıştır.
- Hem seçimlere katılan hem de Parlamento'ya giren parti sayısının, *Nispî Temsil Sisteminin* uygulandığı dönemlerde daha yüksek olduğu görülmektedir. Bunun iki istisnası, askerî müdahaleleri izleyen dönemlerin olağan dışı koşullarında yapılmış olan 1961 ve 1983 seçimleridir. 1983 seçimlerinde –Millî Güvenlik Konseyi'nin müdahalesi nedeniyle– yalnızca 3 parti seçime girebilmiş, Parlamento'ya giren parti sayısı da 3 olmuştur.

- Nispî Temsil'in *Çevre Barajlı d'Hondt*, *Millî Bakiye* ve *Barajsız d'Hondt* usulü uygulamalarında (1960 - 1980) seçime katılan ve Parlamento'ya giren partilerin sayısı 8'e kadar çıkmıştır.
- 1980 sonrasında uygulanan ülke barajı, uygulanan *Nispî Temsil* sistemine rağmen, Parlamento'ya giren parti sayısının sınırlı kalmasına yol açmıştır.
- 1991'den itibaren seçime giren partilerin sayısı yeniden yükselmektedir.
- Parlamento'ya giren parti sayısı 1991, 1995 ve 1999 seçimlerinde 5'e yükselmiştir. Ancak Parlamento'ya giren parti sayısındaki bu çoğalma –seçim sisteminden ziyade– siyasal istikrarsızlığın sağda ve solda yarattığı bölünmelerin sonucudur.
- 2002, 2007 ve 2011 seçimlerinde Parlamento'ya giren parti sayısı 2 ve 3'le sınırlı kalmıştır.

Seçim Sistemleri ile Hükûmet Modelleri Arasındaki İlişki

Seçim sistemlerinden beklentilerin başında istikrarlı hükûmetlerin çıkarılabilmesi isteği gelmektedir. Siyasal istikrarın güçlü hükûmetler eliyle sağlanacağı düşünülmekte, güçlü hükûmetlerle de genelde, bir partinin çoğunluğuna dayanan hükûmet modeli kastedilmektedir.

O nedenle seçim sistemleri ile seçimler sonucunda ortaya çıkan hükûmet modelleri arasındaki ilişki her zaman ilgi çekmiştir.

1950-2011 yılları arasında yapılmış olan seçimlerde uygulanan seçim sistemleri ile seçimler sonrasında kurulan hükûmetlerin biçimleri aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo'da seçim sistemleri, temsilde adalet ucundan yönetimde istikrar ucuna göre sıralanmış ve seçimlerde ilk sırayı alan partiler oy oranlarıyla birlikte gösterilmiştir.

		Tek Parti Hükümeti	Koalisyon Hükümeti
Temsilde Adalet Ucu			
Millî Bakiye	1965	AP (% 52,9)	
	1969	AP (% 46,5)	
Barajsız d'Hondt	1973		CHP (% 33,3)
	1977		CHP (% 41,3)
Barajlı d'Hondt	1961		CHP (% 36,7)
	1995		RP (% 21,4)
	1999		DSP (% 22,2)
Ülke Barajlı d'Hondt	2002	AK PARTİ (% 34,3)	
	2007	AK PARTİ (% 46,6)	
	2011	AK PARTİ (% 49,8)	
Çifte Barajlı d'Hondt	1983	ANAP (% 45,1)	
Çifte Barajlı d'Hondt + Kontenjan	1987	ANAP (% 36,3)	
	1991		DYP (% 27,0)
Liste Usulü Çoğunluk	1950,1954, 1957	DP (% 52,7 / 57,6 / 47,9)	
Yönetimde istikrar ucu			

Tablodan şu sonuçlar çıkmaktadır:

→ *Liste Usulü Çoğunluk* ve *Çifte Barajlı d'Hondt* ve *Ülke Barajlı d'Hondt* gibi, yönetimde istikrarı öne çıkaran seçim sistemleri tek partiye dayalı hükümetlerin

çıkarılmasını kolaylaştırmaktadır (1950, 1954, 1957 ve 1983, 1987, 2002, 2007 ve 2011 seçimleri).

Ancak 1965 ve 1969 seçimlerinde Adalet Partisi, temsilde adaletin en çok önde tutulduğu iki sistemde de tek başına hükûmet kurabilmiştir. Bunun nedeni, bu partinin o seçimlerdeki oy oranlarının % 50'ler dolayına ulaşmış olmasıdır.

→ ANAP'ın % 36,3 oranıyla iktidar olduğu *Çifte barajlı d'Hondt + Kontenjan Sistemi* 1991'de birinci sırayı alan DYP'nin tek başına hükûmet kurabilmesini sağlayamamıştır. Bunun nedeni DYP oylarının, o seçimlerde % 30'un altına inmiş olmasıdır.

→ Bu sonuçlar, bir partinin tek başına hükûmet kurabileceği çoğunluğun yakalanmasında, seçim sistemleri kadar seçimlerde birinci sırayı alan partilerin oy oranının da belirleyici olduğunu göstermektedir.

Seçim Sistemiyle Siyasal İstikrar Arasındaki İlişki

Seçim yasası aracılığıyla siyasal istikrar arayışlarında, seçim sistemlerine taşıyabileceğinden daha fazla önem ve görev yüklendiği gözlenmektedir. Bu konuda seçim sistemlerine bağlanan aşırı umutlar, uygulamada hayal kırıklıklarına yol açabilmektedir. O nedenle siyasal istikrarla seçim sistemleri arasındaki ilişkiyi gözden geçirmekte yarar görüyoruz.

Öncelikle belirtelim ki, bir ülkede siyasal istikrarın sağlanması yalnızca seçim sistemlerine bağlı değildir. Siyasal istikrarın birden çok boyutu vardır ve seçim sistemleri bu boyutlardan önemli birini, ama yalnızca birini oluşturmaktadır.

Bir ülkede siyasal istikrar; siyasal ve kültürel altyapı, siyasal partilerin yapılanması ve işleyişi, refah düzeyi ve gelir dağılımı, toplumun kurumlaşma ve örgütlenme düzeyi ile yakından ilişkilidir. Bütünüyle siyasal yapı, toplumsal ve ekonomik sorunları karşılamakta yetersiz kaldığı sürece siyasal istikrarın yapay önlemlerle sağlanması zordur.

Demokrasi tarihimizdeki askerî müdahalelere yol açan bunalım dönemlerinin her birinde –aşağıda görüldüğü gibi– farklı seçim sistemleri ve hükûmet modelleri yürürlükteydi.

- 1960 Müdahalesi – Liste Usulü Çoğunluk / Tek Partiye Dayalı Hükümet
- 1971 Müdahalesi – Barajsız d'Hondt / Tek Partiye Dayalı Hükümet
- 1980 Müdahalesi – Barajsız d'Hondt / Azınlık Hükümeti

Görüldüğü gibi, 1960 ve 1971'de tek partinin çoğunluğuna dayalı hükümetlerin iş başında olması, müdahalelerle sonuçlanan bunalımları önlemeye yetmemiştir. Buradan çıkarılacak sonuç, seçim sistemlerinin tek başına bunalım ya da çözüm nedeni olarak düşünülmemesi gerektiğidir.

Seçim Sistemi Siyaset Sürecini Etkiliyor

Bununla ilgili olarak siyasî tarihimizden iki çarpıcı örnek verebiliriz:

1957 seçimi sonucu

Liste Usulü Çoğunluk: DP 424, muhalefet 186 milletvekili çıkarmış, aradaki fark 238 olmuştur.

Seçim *Barajsız d'Hondt* sistemiyle yapılsaydı: DP 313, muhalefet 297 milletvekili çıkaracak, aradaki fark yalnızca 16 olacaktı. İktidar ve muhalefet partileri arasındaki farkın bu düzeye inmesi, ülkeye egemen olan gerilimin düşmesine yardımcı olacaktı.

Sonuç: Ülkeyi 1960 askerî müdahalesine götüren ortam oluşmayabilirdi.

1977 seçimi sonucu

Barajsız d'Hondt Sistemi: CHP 213 milletvekili çıkarmıştır. Bu sayı tek başına iktidar olabilmek için gerekli olan 225 milletvekilinin altındaydı.

Seçim % 10 Ülke Barajlı Sistemle yapılsaydı: CHP 237, *Çoğunluk Sistemiyle* yapılsaydı 269 milletvekili çıkarmış olacaktı.

Sonuç: Böylece ülkede CHP'nin tek başına iktidarı denenmiş olacaktı.

SEÇİM SONUÇLARI

1950'den günümüze kadar yapılmış olan milletvekili genel seçimlerinin sonuçlarına ilişkin değerlendirmeler, seçim sistemlerine ilişkin önemli ipuçları vermektedir.

- Bugüne kadar yapılmış 16 seçimin 10'u tek partinin iktidarıyla sonuçlanmıştır. Bunların 3'ü Liste Usulü Çoğunluk, 7'si ise Nispî Temsilin değişik biçimleriyle yapılmış seçimlerdir. Alınan sonuçlarda seçim sistemleri kadar partilerin oy oranları da belirleyici olmuştur.
- Seçimlerde ilk sırayı alan partilerin oy oranları, 1991 yılına kadar % 30 oranının altına düşmemiştir. 1954 seçimlerinde % 58,4'e kadar çıkan bu oran, 1991'de % 27,0'a (DYP), 1995'te % 21,4'e (RP) kadar inmiştir. 1999 seçimlerinde birinci sırayı alan DSP'nin oy oranı ise % 22,2 olmuştur.

Söz konusu oran, 2002 seçimlerinde AK PARTİ'nin % 34,3 oranda oy alması ile yeniden % 30 düzeyinin üstüne çıkmıştır. AK PARTİ'nin oy oranları, 2007 ve 2011 seçimlerinde % 46,6 ve 49,8'e yükselmiştir.

- Bir partiye iktidar çoğunluğunu sağlayan oy oranlarının genelde % 45,1 - % 58,4 arasında değiştiği, yalnızca 1987 ve 2002'de tek başına iktidar olan ANAP ile AK PARTİ'nin oy oranlarının % 45'in altına düştüğü gözlenmektedir (ANAP % 36,3 - AK PARTİ % 34,3). Tek başına iktidar olmak için gereken oy oranının makul sınırların altına inmesinin, sistemde meşruiyet tartışmalarına yol açtığı görülmüştür. 1987'deki ANAP iktidarının ve hatta Özal'ın Cumhurbaşkanı seçilmesinin bu açıdan uğradığı eleştiriler anlamlıdır.
- *Temsilde Adalet* unsurunu en çok öne çıkaran uygulama, *Millî Bakiye Sistemi* olmuştur. Bu sistemle yapılan 1965 seçimlerinde, partilerin oy oranlarıyla Parlamentodaki temsil oranları arasındaki farklar (aşkın-eksik temsil oranları), yalnızca 0,1 ilâ 1,1 puan arasında değişmektedir.
- *Yönetimde İstikrar* unsurunu en çok öne çıkaran uygulama ise 1950-1960 yılları arasında uygulanan *Liste Usulü Çoğunluk* sistemidir. 1987 ve 1991 seçimlerinde uygulanan *Çifte Barajlı d'Hondt + Kontenjan* sisteminin de verdiği sonuçlar itibarıyla aynı kategoride yer aldığını görüyoruz. Bunun nedeni, kontenjan uygulamasının sisteme katmış olduğu çoğunluk etkisidir.

- 1954'te % 58,4 oranında oy alan DP, oy gücünün çok üstünde bir oranla (% 93,0) Parlamentoda temsil edilmiştir (505 milletvekili). Partinin oy ve sandalye oranları arasındaki fark (*aşkın temsil*), 34,6 puandır.

Aynı seçimlerde CHP'nin % 35,1 oranındaki oy gücü Parlamenteoya % 5,7 oranında yansımış ve parti ancak 31 milletvekili çıkarabilmiştir. CHP için % 29,4 puanlık bir *eksik temsil* söz konusudur.

Çifte Barajlı d'Hondt + Kontenjan usulü ile yapılmış olan 1987 seçimlerinde % 36,3 oranında oy alan ANAP, 450 sandalyeli Parlamenteoda % 64,9 oranında (292 milletvekili ile) temsil edilme olanağına kavuşmuştur. Partinin oy ve temsil oranları arasındaki fark, bu kez % 28,6 olmuştur.

Ülke Barajlı d'Hondt sistemiyle yapılan 2002 seçimlerinde AK PARTİ % 34,3 oranındaki oyu ile Meclisteki sandalyelerin % 66'sını elde etmiştir. Bu kez AK PARTİ'nin *aşkın temsil* oranı 31,7 puandır.

Partilerin oy ve temsil oranları arasındaki farkın gereğinden fazla büyümesi, siyasal gerilimin artmasına ve bunalımlara yol açabilmektedir. 1950-1960 yılları arasında yaşanan siyasal gerilimin temelinde bunu aramak gerekir.

- *Yönetimde İstikrar'ı* sağlamak amacıyla uygulanan % 10 *Ülke Barajı* nedeniyle Parlamenteoda temsil edilemeyen oyların 1987'de % 19,8'e kadar çıktığı görülmektedir.

1995'te % 14,4 olan bu oran, 1999'da % 18,8'e çıkmış, buna karşın son üç genel seçimde hiç bir parti tek başına hükümet kuracak ölçüde sandalye kazanamamıştır. Bir başka söyleyişle, katlanılan toplumsal ve siyasal maliyete karşın, bu üç seçimde ülke barajından beklenen yarar elde edilememiştir.

2002 seçimlerinde % 34,3 oranında oy alan AK PARTİ tek başına iktidar olacak çoğunluğu yakalamış, ancak bu kez de Meclis dışında kalan oyların toplamı, % 45,3 gibi olağanüstü yüksek bir boyuta çıkmıştır. Böylece *Ülke Barajlı d'Hondt Sistemi* kendisinden beklenen istikrar amacını gerçekleştirmiş, ancak istikrar adına temsilde adaletten fedakârlık yapılmıştır. Bir başka söyleyişle istikrarın faturası, yüksek oranlı bir temsil boşluğuna katlanmak olmuştur.

- 1990'lardan itibaren oylar, partiler arasında gereğinden fazla dağılmaya başlamış ve parti oylarının tavanı, giderek % 20'ler düzeyine düşmüştür. Oyların bu düzeye indiği parçalı bir siyasî yapıda, hiçbir seçim yasası, bir partiye tek başına iktidara gelme şansı verememektedir.

GÜNDEMDEKİ SEÇİM SİSTEMİ TARTIŞMALARI

İktidar Partisi seçim sisteminde değişiklik yapma niyetini açıklamıştır. Yeni sistem önerilerinin arkasında AK PARTİ'nin Başkanlık sistemini getirecek Anayasa değişikliğine olanak verecek sayıda milletvekili çıkarma isteğinin yattığı bilinmektedir.

Önerilen yeni sistemin *Daraltılmış Bölge* mi yoksa *Dar Bölge* mi olacağı henüz kesinlik kazanmamıştır. O nedenle her iki sistemi de irdelemek durumundayız.

Daraltılmış Bölge

Daraltılmış Bölge Sisteminde il seçim çevreleri –birden çok seçim çevresine bölünerek– küçültülmektedir. Bu sistem 1987 ve 1991 seçimlerinde uygulanmıştır. 23 Mayıs 1987'de çıkarılan 3377 sayılı Kanun'la, çıkaracağı milletvekili sayısı 6'dan fazla olan iller, en fazla 6 milletvekillik seçim çevrelerine bölünmüştür.

Bu uygulama sırasında örneğin İstanbul 29 Kasım 1987 seçiminde 8, 20 Ekim 1991 seçiminde ise 9 seçim çevresine bölünmüştür. Ankara'da ise yeni seçim çevrelerinin sayıları sırasıyla 5 ve 4 olmuştur. Ülke çapındaki seçim çevresi sayıları 1987 seçimlerinde 104, 1991 seçimlerinde ise 107 olmuştur.

27 Ekim 1995'de çıkarılan 4125 sayılı Kanun'la bu uygulama terkedilmiş, yalnızca çıkaracağı milletvekili sayısı 18'den fazla olan iller yeni seçim çevrelerine ayrılmıştır. Halen İstanbul 3, Ankara ve İzmir ise 2'şer seçim çevresine ayrılmış durumdadır.

İktidar Partisinin önerisi ise 5 milletvekilinden fazlasını çıkaracak olan illerin en fazla 5 milletvekillik seçim çevrelerine ayrılmasını öngörmektedir. Böyle bir uygulamada örneğin 85 milletvekili çıkaran İstanbul ilinin 17 seçim çevresine, 31 milletvekiline sahip olan Ankara ilinin ise 7 ayrı seçim çevresine bölünmesi söz konusu olacaktır.

Halen 51 ilin milletvekili sayısı 5'in altındadır. Milletvekili sayıları 6 – 85 arasında değişen diğer 30 ilin 94 seçim çevresine bölünmesi söz konusu olacak ve böylece ülkedeki seçim çevrelerinin toplamı $51+94=145$ olacaktır.

Çevre barajlarının alt sınırını % 20'ye çıkaran sistem büyük partilere yarar sağlamaktadır. Bu sistemin uygulanması halinde birinci sıradaki partinin milletvekili sayısı artacak, diğer partilerin milletvekili sayıları azalacaktır. Bir başka söyleyişle seçim sisteminin temsilde adalet boyutu biraz daha gerileyecek, yönetimde istikrar boyutu daha da öne çıkacaktır.

Dar Bölge Sistemi

Ülkemizde henüz denenmemiş olan iki seçim sistemi kalmıştır: *İki Turlu Seçimler ve Dar Bölge Seçim Sistemi*..

Dar Bölge Sisteminde ülke, milletvekili sayısı kadar seçim çevresine ayrılmakta ve böylece her seçim çevresi yalnızca bir milletvekili çıkarmaktadır. Bir seçim çevresinde en çok oyu alan adayın milletvekili seçildiği *Dar Bölge Sistemi*, *tek turlu ya da iki turlu* olarak uygulanabilmektedir.

Dar Bölge Sisteminin Yararları

Dar Bölge Sistemi; milletvekilleri ile seçmenler arasındaki ilişkinin en güçlü olduğu, seçmenin milletvekilleri yakından tanıdığı, buna karşılık milletvekilleri ile partileri arasında bağların zayıfladığı, dolayısıyla lider sultanının zayıflatıldığı bir sistemdir. Sistemin, bu bakımdan, parti içi demokrasinin gelişmesine olumlu katkıları olacaktır.

Dar Bölge Sisteminin Sakıncaları

Dar Bölge Sistemi birden çok sakıncayı barındırmaktadır:

- Sistemin uygulamasında karşılaşılabilecek teknik sakınca, nüfus hareketlerinin yoğun olduğu ülkemizde, seçim çevrelerinin belirlenmesindeki zorluklardır. Seçim çevrelerinde sık sık ortaya çıkabilecek değişiklik gereksinimleri, siyasal amaçlı kullanımlara, dolayısıyla ciddi tartışmalara yol açabilecektir.

- Parti disiplini açısından ortaya çıkacak zayıflamanın, Parlamentoda kaygan çoğunluklar ortaya çıkararak istikrarı bozucu yönde etkileri olabileceği de düşünülmelidir. Ayrıca yerel sorunların ülke sorunlarının önüne geçmesi gibi sakıncalara da hazırlıklı olunmalıdır.
- Bu sistemin ülkemizde uygulanması halinde adaylar arasındaki fırsat eşitliğinin daha da bozulacağı açıktır. Tek kişilik seçim çevreleri; etnik ve mezhepsel grupların, tarikatların, geri kalmış yörelerde aşiretlerin ya da belli ailelerin tekelinde kalabilecektir. Bu arada paranın oynayacağı rolün ağırlığını da unutmamak gerekiyor. Bu açıdan bakılınca ülkenin bu günkü koşullarında sistemin, bütünleştirici değil ayrıştırıcı yönde etki yaratabileceğini de hesaba katmak gerekiyor.
- Günümüzde iktidar ve muhalefet partileri arasındaki oy oranı farklılıkları, siyasal dengeleri bozacak kadar büyüktür. Böyle bir ortamda *Dar Bölge* uygulamasının, iktidar partisinin TBMM'deki ağırlığını daha da arttıracığı, dolayısıyla temsilde adalet ilkesinin önemli ölçüde zedeleneceği açıktır. İktidar ve muhalefet milletvekilleri arasındaki sayısal farkın daha da açılmasının, çoğunluk baskısını güçlendireceği ve böylece siyasal istikrarı bozacak yönde etki yapabileceği kaygısını taşıyoruz.

Sistemin uygulanması halinde, 1950-1960 yılları arasında uygulanan ve temsilde adalet boyutunu ileri derecede ihmal ederek Meclisteki sandalye dağılımında büyük adaletsizliklere yol açan *Liste Usulü Çoğunluk Sisteminde* ortaya çıkan tabloların, belki de daha ağırlıyla karşılaşmak durumunda kalabileceğiz. Bir kez daha anımsatalım ki, 1954 seçimlerinde Demokrat Parti % 58,4 oy oranıyla Parlamentodaki sandalyelerin % 93'ünü alırken Cumhuriyet Halk Partisi, % 35,1 oranındaki oyuyla Parlamentoda ancak % 5,7 oranında milletvekili kazanabilmişti. Yeniden benzer tabloları yaşamak istemeyiz.

Seçim sonuçlarında *Temsilde Adalet* boyutunu kaygı verici oranda göz ardı eden *Dar Bölge Sisteminin*, Anayasa'nın 67'nci maddesinde yer alan "*Seçim kanunları, temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerini bağdaştıracak biçimde düzenlenir.*" hükmünü ihlâl eder bir mahiyet taşıdığını da unutmamak gerekiyor.

Dar Bölge Sistemini, yararları yanında sakıncalarını da göz önüne alarak tartışmak bizi sağlıklı sonuçlara götürecektir.

Son Söz

Yazı dizisini bitirirken seçim sistemiyle ilgili kanımızı da belirtmek istiyorum: Ülkemiz için yeni bir seçim sistemi arayışına gerek yoktur. En uygun çözüm, bugünkü sistemi % 5 ülke barajıyla uygulamak olacaktır.

Kaynaklar:

- Türkiye İçin Nasıl Bir Seçim Sistemi? *Prof. Dr. Hikmet Sami Türk - Erol Tuncer (1995), TESAV Yayınları.*
- Osmanlı'dan Günümüze Seçimler (1877 – 2002). *Erol Tuncer, Genişletilmiş İkinci Baskı 2003, TESAV Yayınları.*
- Çok Partili Dönemde Seçimler ve Seçim Sistemleri. *Erol Tuncer – Necati Danacı, 2003, TESAV Yayınları.*
- 1946 Seçimleri. *Erol Tuncer, 2008, TESAV Yayınları.*
- 1950 Seçimleri. *Erol Tuncer, 2010, TESAV Yayınları.*
- 1954 Seçimleri. *Erol Tuncer, 2011, TESAV Yayınları.*
- 1957 Seçimleri. *Erol Tuncer, 2012, TESAV Yayınları.*
- 1961 Seçimleri. *Erol Tuncer, 2012, TESAV Yayınları.*
- Seçim 2011-12 Haziran 2011 Milletvekili Genel Seçimleri-Sayısal ve Siyasal Değerlendirme. *Erol Tuncer, 2011, TESAV Yayınları.*
- Cumhuriyet Senatosu Seçimleri. *Erol Tuncer, 2010, TESAV Yayınları.*